

Duizend heuvels

Koen Peeters

De Bezige Bij
Antwerpen, 2012

Duizend heuvels, Duizend waarheden...

De diepe veelgelaagdheid, de complexiteit, de caleidoscoop van waarheden van de Rwandese samenleving vatten, dat is de ambitie van ‘Duizend heuvels’, de jongste roman van antropoloog Koen Peeters (1959). Met zulke ambitieuze doelstellingen hoeft het niet te verwonderen dat elke academicus, schrijver, zelfs journalist, die al tientallen jaren het dossier opvolgt, wel ergens op de bijna 300 bladzijden een onnauwkeurigheid vindt, een kort-door-de-bocht, een oversimplificatie, zelfs een onjuiste terminologie. Die details laat ik bewust links liggen. Te meer omdat in de loop van het boek geregeld een eerst als stellige waarheid vermeld feit elders gerelativeerd tot zelfs tegengesproken wordt door een andere bron. Aan de lezer om zijn eigen waarheid te distilleren. Want zelfs al heeft Peeters gekozen voor de roman als literaire vorm, toch blijft de onderliggende drijfveer van ‘Duizend heuvels’ om de lezer te confronteren met voldoende elementen om een eigen weg te vinden naar ‘de waarheid over Rwanda’, naar een min of meer voldragen inzicht in de eigenheid van het land en zijn cultuur. De kernvraag blijft dus over, in hoeverre de schrijver-antropoloog die ambitie waarmaakt en daarover handelt deze recensie.

Over Rwanda is sinds 1994 al meer dan een bibliotheek bij elkaar geschreven. Veel meer boeken dan in de hele eeuw ervoor, sinds de eerste blanken het tot dan toe uitsluitend orale Kinyarwanda op schrift zetten. Pas toen met de genocide, deel van de tragedie van voorjaar 1994, een spiraal van geweld op gang kwam, die eigenlijk al begonnen was met de inval door het Rwandees Patriottisch Front van de huidige president Paul Kagame vanuit Oeganda in oktober 1990, begon de wereld zich te interesseren voor dit kleine landje aan de Grote Meren van Centraal-Afrika. Dat gebrek aan historisch perspectief, in combinatie met het zo al moeilijk doordringbare van de Rwandese samenleving, vanwege de onbekende taal en de complexe orale traditie, speelt de meeste schrijvers over het huidige Rwanda ernstig parten. Komt daarbij dat onze Westerse Cartesiaanse traditie veronderstelt dat we er al schrijvend in slagen om een definitieve werkelijkheid weer te geven, dat elke realiteit hoe dan ook te vatten valt in schriftelijke begrippen die samengesmeed een transparante wereld creëren naar het beeld van ‘de echte wereld’. Koen Peeters doet een zeer verdienstelijke poging om alvast die illusie te doorprikken.

Door fictionele elementen te situeren en te doen evolueren in de realiteit, door voortdurend te manoevreren tussen gisteren, vandaag en morgen, door verhalen in de mond te leggen van personages die model staan voor een deel van de menselijke realiteit, slaagt hij erin om een eigen wereld op te roepen die heel erg dicht wil staan bij wat de Rwandese werkelijkheid zou moeten zijn. Tegelijk trapt hij niet in de val van vele collega-auteurs, zeker in de Angelsaksische literatuur (Gourevitch, Melvern et alii), die in elke nieuwe publicatie hun definitieve waarheid over het Rwandese drama voorstellen met daar bovenop hun recepten voor al even definitieve oplossingen voor het aanslepende geweld in de regio. Het is een hele opluchting om als Rwanda-lezer ook nog wat eigen intellectuele speelruimte te krijgen.

Toch omvat die originele en geïnspireerde benadering van Koen Peeters tegelijk ook zijn zwakheid. Al lezend lijkt het wel of de schrijver elk eigen inzicht in de Rwandese realiteit van vroeger en nu ontbeert, alsof hij, met alle respect voor zijn belezenheid, speurtochten en vele tientallen urenlange gesprekken, er niet in geslaagd is door de grillige eeuwenoude bomen en jonge twijgen het bos te zien. Zo overdreven pretentius de vele vooral Nederlandse en Angelsaksische Rwanda-auteurs, zo al te terughoudend en daardoor onvolkomen deze nieuwe Rwanda-schrijver. Het kan een keuze zijn, dat suggereert hij ook in enkele interviews bij het lanceren van het boek, maar in mijn ogen dan toch een weinig moedige keuze.

Want de Rwandese werkelijkheid van vandaag en dus ook die van gisteren is veel minder gesloten en mythisch dan het lijkt. Toegegeven, het vergt enige jaren van acclimatisering en open geest, in combinatie met liefst intensieve contacten met Rwandezen met een zo divers mogelijke voorgeschiedenis, het geduld ook om de belangrijkste onderzoeken, rapporten, historische en antropologische werken te lezen,... en dan lukt het best om de complexiteit van de Rwandese realiteit te vatten. Al is het uiteraard evenmin zo dat per definitie wie zich langdurig met een bepaald onderzoeksdomein bezighoudt ook de meest lucide inzichten verwerft. Maar toch.

Misschien ontbrak het de auteur ook aan enige durf om al is het maar enkele mythes van het Rwandadossier onderuit te halen. Eén voorbeeld maar: de mythe dat de machthebbers van vandaag per definitie de slachtoffers van gisteren zijn. Zo wordt de getuigenis van Callixte (bladzijde 157) over infiltranten van het Rwandees Patriottisch Front die de moorddadige Interahamwe mee aanstuurden, en dus er mee voor zorgden dat de genocide op hun eigen volk kon plaats hebben, afgedaan als een kwaadaardige fantasie. Achttien jaar na de feiten weten we nochtans alsmaar zekerder, uit oude en nieuwe getuigenissen, dat het RPF meer betrokken was bij de massamoorden en de genocide dan tot nu toe algemeen aangenomen. De Rwandese werkelijkheid overstijgt de meest kwaadaardige fantasieën, al zal het nog wel enige tijd vergen voor die nieuwe werkelijkheid internationaal erkend wordt.

Zo ook staat het intussen voor het Internationaal Rwanda Tribunaal in Arusha (Tanzania) juridisch vast dat er geen planning bestond voor de genocide, geen vooraf aange maakte lijsten van te vermoorden Tutsi's, geen georganiseerde wapenleveringen om op signaal over te gaan tot de uitroeiing. Als getuigen in 'Duizend heuvels' zich dus radicaal

uitspreken over ‘de geplande genocide’, dan lijkt het wel alsof de auteur het niet aandurft om hen te confronteren met de gekende feiten.

‘Duizend heuvels’ heeft vele verdiensten, zeker voor de geoefende Rwanda-lezer die de nuances en tegenfeiten zelf kan aanbrengen. Maar wie van dit boek een definitief inzicht verwacht in de Rwandese complexiteit heeft het verkeerd begrepen. ‘Duizend heuvels’ reikt duizend bouwstenen aan, niet meer, maar ook niet minder. Aan de lezer om zelf de hut samen te stellen. Wie daarvoor de moed heeft, zal het zich niet beklagen. Wie zich daarvoor onmachtig voelt, zal het boek teleurgesteld naast zich neerleggen.

Peter Verlinden

Vergelijkende en internationale politiek, Sociale wetenschappen, KULeuven

VRT-journalist